

Predlogi in pogledi na nekatera konceptualna vprašanja s področja izobraževanja in profesionalnega razvoja slovenskih strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju

Avtorice: dr. Alenka Polak, dr. Polona Gradišek in ddr. Barica Marentič Požarnik

- Prispevek na javni predstavitvi mnenj o kariernem razvoju in pomanjkanju strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju v Sloveniji (Delovna skupina za pripravo nacionalnega programa vzgoje in izobraževanja 2023-2033), ki je potekala v Kopru, 28. 11. 2023

Avtorice pričujočega prispevka izhajamo iz predpostavke, da so učitelji in drugi strokovni delavci ključni akterji zagotavljanja varnega in spodbudnega učnega okolja, pri čemer so poleg strokovnih splošnih in specifičnih kompetenc pomembne tudi njihove osebne lastnosti, komunikacijske in druge socialne spretnosti, ki jih pogovorno označujemo za ti. »odnosne kompetence«. V nadaljevanju izpostavljam nekaj izbranih poudarkov s področja izobraževanja strokovnih delavcev v VI oz. oblikovanja njihove poklicne vloge, za katere avtorice menimo, da bi morali biti v prihodnosti deležni širše strokovne kritične analize in sistematičnega spodbujanja ter razvijanja, zlasti pa systemske podpore rešitvam na ravni države. V prispevku smo svoje predloge za izboljšanje sistema vzgoje in izobraževanja v Sloveniji oblikovale v štiri ključne poglede na poklicno vlogo učiteljev in drugih strokovnih delavcev v VI, pri čemer se zavedamo, da so vsa navedena področja interaktivno prepletena in med seboj soodvisna.

1. Učitelji in drugi strokovni delavci v VI kot samozavestne avtonomne osebnosti z razvitimi vrtilinami

Predlogi za strokovno delovanje na tem področju:

- spodbuditi večje zavedanje učiteljev in drugih strokovnih delavcev, da *ne poučujejo in vzgajajo le z besedami, ampak s svojim odnosom in ravnanjem*, kar je predvsem pod vplivom njihove osebnosti;
- prizadevati si za večjo *ozaveščenost strokovnih delavcev o pomembnosti vrtilin* (pozitivnih osebnostnih lastnosti) in njihovem vplivu na poučevanje in učenje učencev, za poznavanje tako osnovnih kot tudi specifičnih vrtilin ter načinov, kako jih strokovni delavci pri sebi in drugih (kolegih) lahko sistematično prepoznajo, načrtno spodbujajo in razvijajo. Pomembne so zlasti tiste vrtiline učiteljev, ki prispevajo k učinkovitejšemu učenju in razvoju učencev;
- spodbuditi večje zavedanje, da strokovni delavci v pedagoškem delu kot vzajemnem odnosu učenja in osebnostnega oblikovanja lahko sistematično *prepoznajo in razvijajo osebne vrtiline pri učencih* ter tako krepijo njihovo samopodobo, spodbujajo njihovo samoregulacijo učenja in samouresničitev na različnih področjih;

- sistematično delovanje v opisani smeri *naj vključuje vse inštitucije*, ki izobražujejo strokovne delavce v VI, vse ravni izobraževanja (dodiplomski, podiplomski študij, nadaljnje strokovno izobraževanje in usposabljanje idr.) in vse pedagoško naravnane študijske programe vseh pedagoških fakultet v Sloveniji. Večjo strokovno avtonomijo strokovnih delavcev naj omogočajo tudi zakonodajni akti in vodstva VI inštitucij.

2. Strokovni delavci z osebnimi pojmovanji in subjektivnimi teorijami učenja, znanja in poučevanja na višjih ravneh oz. takimi, ki spodbujajo participacijo in samoregulacijo učencev

Predlogi za strokovno delovanje na tem področju:

- večje ozaveščanje o pomembnosti in ravneh osebnih pojmovanj in iz njih oblikovanih subjektivnih teorij učenja, znanja, poučevanja, ki naj poudarjajo *učno delo na višjih kognitivnih ravneh* in ki spodbujajo participacijo učencev in visoko raven njihove aktivnosti pri pouku;
- večje *udejanjanje filozofije poučevanja, ki temelji na 'spoštovanju otroštva'* in otrokove pravice do (didaktične) igre v prvih letih šolanja;
- *pouk naj temelji na sodobnih oblikah dela*, na aktivnem poslušanju, dvosmerni konstruktivni komunikaciji, kakovostnem učnem pogovoru, medsebojnem spoštovanju, zaupanju, pozitivni naravnosti, načelih pozitivne psihologije, opolnomočenju otroka in spodbujanju njegovega celostnega razvoja;
- spodbujanje učiteljev v praksi k *še več vključevanja učnih situacij, ki temeljijo na izkustvenem učenju*, ki vključuje multisenzorno in čustveno-socialno učenje;
- sistematično *spodbujati večjo samoregulacijo učenja*; učenci naj svoje učenje načrtujejo in usmerjajo v zastavljene cilje v skladu s svojimi učnimi in drugimi potrebami, razvijati je treba zmožnosti za učinkovito samostojno učenje in učenčevo lastno odgovornost za učne dosežke;
- sistematično *spodbujati formativno spremljanje* učnega napredka učencev/dijakov/šudentov, procesno naravnani pouk, navajanje na samoocenjevanje (samoevalvacija), spodbujanje samokritičnosti.

3. Učitelj kot razmišljujoči praktik s širokim naborom kompetenc

Predlogi za strokovno delovanje na tem področju:

- še v večji meri opolnomočiti strokovne delavce z znanjem in spretnostmi *širokega nabora predmetno-specifičnih kompetenc*, nenehno *posodabljati nabor kompetenc* ter spodbujati njihovo razvijanje v praksi v skladu z zahtevami spremenljivega naravnega in socialnega okolja ter družbe;
- še bolj intenzivno *razvijati kompetenco kritičnega reflektiranja*, ki je generična kompetenca vseh pedagoških delavcev in osnova za njihov profesionalni razvoj;

- v izobraževanju učiteljev poleg kompetenc na kognitivnem področju *sistematično razvijati tudi ti. »odnosne kompetence«* – kompetence na socialno-čustvenem področju in jih navezovati na »notranje« vidike kakovosti pedagoškega dela (zanosa, poklicne identitete, poslanstva);
- spodbujati *nadaljnje izobraževanje in usposabljanje* (vseživljenjsko učenje), predvsem pa *opraviti kritično evalvacijo* o tem, kako, na kakšen način in kako pogosto se strokovni delavci z namenom pridobivanja novih in nadgrajevanja obstoječih kompetenc udeležujejo programov in seminarjev nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja, kako strokovni delavci v VI ocenjujejo učinkovitost KATIS programov, na katerih metodah in oblikah dela ti programi temeljijo, katere kompetence razvijajo in katere zapostavljajo; pomembno vprašanje na tem področju je tudi, kako dobro so usposobljeni izvajalci programov osnovnega in nadaljnjega izobraževanja strokovnih delavcev, kakšne kompetence imajo za učinkovito izvajanje in kako jih lahko razvijajo?

4. Učitelj kot promotor sodelovalnega učenja, timskega dela in sodelovalne kulture

Predlogi za strokovno delovanje na tem področju:

- spodbujati boljše strokovno *poznavanje načel in struktur sodelovalnega učenja* pri strokovnih delavcih v VI in učencih in nuditi sistematično strokovno podporo učiteljem, tudi srednješolskim, pri sistematičnem vnašanju sodelovalnega učenja v pouk;
- v okviru pedagoških študijskih programov in seminarjev nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja zagotavljati *boljše strokovno poznavanje psiholoških in didaktičnih razsežnosti timskega dela*;
- *zagotavljati strokovno podporo strokovnim delavcem in ravnateljem ob njihovem vpeljevanju in izvajanju timskega dela*, s poudarkom na tiskem načrtovanju, tiskem izvajanju/poučevanju in tiski evalvaciji vseh oblik pedagoškega dela;
- sistematično spodbujati in *razvijati intervizijo ter tisko supervizijo* ter iz državnih sredstev *zagotavljati finančna sredstva za supervizijo*;
- spodbujati večje *zavedanje o timu kot pomembnem dejavniku osebnostnega in profesionalnega razvoja ter dejavniku, ki prispeva k sodelovalni kulturi VI inštitucij*;
- v okviru pedagoških programov in seminarjev nadaljnjega izobraževanja ter usposabljanja *ozaveščati o prednostih sodelovalne kulture*, zagotavljati več specifičnega znanja, strategij za njeno oblikovanje in ozaveščanje o vlogi vodstva pri njenem oblikovanju;
- spodbujati *sistematično razvijanje in spremljanje sodelovalne kulture v VI inštitucijah* s projekti, ki temeljijo na akcijskem raziskovanju v VI inštitucijah.

Menimo, da se omenjeni vsebinski sklopi učiteljeve poklicne vloge med seboj tesno prepletajo, predvsem pa so pod vplivom tudi drugih dejavnikov, ki določajo *POLOŽAJ UČITELJA*, kot npr. statusa, ki ga ima poklic učitelja v družbi (kako socialno okolje ceni učiteljski poklic in kako ga ta nagraduje, kakšna je učiteljeva strokovna avtonomija, delovnih razmer (delovni čas, normativi, možnosti napredovanja, možnosti nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja) idr.

Vse navedene dejavnike (in še številne druge) bi bilo dobro poglobljeno raziskati z različnih vidikov:

- (a) z vidika kritičnih pogledov strokovnih delavcev – kot udeležencev, zato naj se h kritični razpravi povabi njihove predstavnike oz. izvede fokusne intervjuje s poudarkom na iskanju primernih rešitev in možnostih prenosa teh rešitev v pedagoško prakso;
- (b) z vidika sistemske ureditve in izvedbe, kar vključuje državno financiranje evalvacijskih študij z raziskovalnim fokusom na aktualnih, sistemsko pogojenih problemih v praksi;
- (c) z vidika prepoznane učinkovitosti oz. vplivov obstoječih rešitev na učenje učencev in poučevanje strokovnih delavcev, kar naj vključuje izdatnejše financiranje raziskovalnih projektov, katerih fokus bo preverjanje pozitivnih in negativnih vplivov določenih didaktičnih in pedagoških rešitev na kakovost učenja učencev in njihov napredek na različnih področjih njihovega razvoja (na učnem, socialnem, telesnem, čustvenem, motivacijskem področju, področju interesov, talentov idr.).

V nadaljevanju podajamo **še nekaj splošnih smernic** za izboljšanje stanja na področju kariernega in profesionalnega razvoja strokovnih delavcev v VI v Sloveniji. Glede na kritične ugotovitve na področju kariernega in profesionalnega razvoja pedagoških delavcev, ki jih bo v prihodnje potrebno podkrepiti z novejšimi empiričnimi raziskavami in analizami, navajamo nekaj predlogov za izboljšanje stanja:

- spodbuditi ukrepe za **dvig učiteljeve strokovne usposobljenosti, avtonomije in strokovne samozavesti**, za večje upoštevanje »učiteljevega glasu« in utemeljenih predlogov (npr. glede razbremenjevanja učnih načrtov, drugačne zasnove ocenjevanja, strokovnega izpita, napredovanja v nazive...). Predlogi se sicer pogosto oblikujejo tudi v raznih strokovnih skupinah ZRŠŠ ob sodelovanju učiteljev, vsebovala jih je tudi Bela knjiga (2011), a so bili v preteklosti s strani šolske politike predolgo neupoštevani (npr. kontinuirana skrb za vključitev elementov vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj v učne načrte);
- **vzpostaviti sistem evropsko primerljivega kakovostnega stalnega strokovnega izpopolnjevanja** (daljše oblike, vsebinsko poglobljena obravnava, delno obvezne vsebine), zasnovanega na aktivnem izkustvenem učenju in tudi na aktivnem vključevanju učiteljev, usmerjenega zlasti v ugotovljene »nevalgične točke« in vrzeli v učiteljevi profesionalnosti (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018);
- bolj **sistematično evalvirati učinke izvedenih seminarjev** na osnovi poročil udeležencev s šol in strokovnih posvetov, na katerih učitelji sporočajo svoje izkušnje kolegom;
- kot izvajalce različnih oblik izobraževanja in usposabljanja (dodiplomsko, podiplomsko, nadaljnje) poleg strokovnjakov s fakultet, iz raziskovalnih inštitucij in Zavoda Republike Slovenija za šolstvo ter drugih **pogosteje vključiti tudi izkušene učitelje**;
- na šolah **spodbujati »učee se skupnosti« in kolegialno učenje** (npr. model »učitelji učijo učitelje«);
- v izobraževanju učiteljev (dodiplomskem, podiplomskem, nadaljnjem izobraževanju in usposabljanju) **še bolj pogosto uporabljati raznolike metode in pristope izkustvenega učenja**, kot so mini nastopi, analize video posnetkov, igre vlog in simulacije, pisanje poklicne avtobiografije, risanje »reke poklicnega razvoja«;

- **sistematično zagotavljati nadgradnjo visokošolskih didaktičnih kompetenc** in izmenjavo izkušenj vseh, ki na fakultetah poučujejo (prihodnje) učitelje;
- **usposobiti učitelje za »ustvarjalce novega znanja«** (zlasti na osnovi akcijskega raziskovanja, sodelovanja v kakovostnih projektih), za premišljeno posredovanje dobrih izkušenj in izsledkov tako kolegom na šoli kot tudi širše - med šolami, na posvetih, v javnosti. V tisku promovirati izkušnje najboljših učiteljev (prim. prilogo revije Vzgoja in izobraževanje – *Učiteljev glas*);
- **tovrstne aktivnosti učiteljev upoštevati pri napredovanju v nazive**, zlasti v najvišjo stopnjo. Kriterije napredovanja učiteljev je treba temeljito analizirati in kritično prevrednotiti, saj bi le tako ti res prispevali h kakovosti;
- **sistematično spodbujati strokovno (interdisciplinarno) sodelovanje in timsko delo učiteljev** različnih predmetov (interdisciplinarno timsko poučevanje) na posamezni šoli in med šolami z ciljem oblikovanja sodelovalne kulture. Spodbujati je potrebno tudi sodelovanje s starši, z lokalno skupnostjo, s širšo javnostjo in odločevalci ter za tako sodelovanje spodbuditi in usposobiti tudi ravnatelje.

Pomembno se nam zdi predvsem prisluhniti učiteljem in drugim strokovnim delavcem v njihovih kritikah in izkušnjah ter zbrati predloge za spremembo sistema, z namenom izboljšanja razmer, v katerih ti pedagoško delujejo – vse to z upoštevanjem načel spodbujanja »socialnega dialoga" med različnimi deležniki sistema vzgoje in izobraževanja.

V Ljubljani, 28. 11. 2023

Opomba: Temeljni poudarki pričujočega prispevka so se oblikovali v študijskem letu 2022/23, ko smo bile avtorice članice neformalne strokovne delovne skupine **Profesionalni razvoj strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju** v okviru strokovnega gibanja *Partnerstvo za kakovosten in pravičen vzgojno-izobraževalni sistem v RS – PKPVIS* (ki sta ga vodila dr. Slavko Gaber in Gregor Deleja), pri čemer izhajamo iz svojega več desetletnega pedagoškega, strokovnega in znanstveno-raziskovalnega prizadevanja za kakovost vzgoje in izobraževanje.